

МУЗИКА В ШКОЛІ ЯК НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ І УРОК МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто роль, місце і значення уроку музики в музичному розвитку учнів, вихованні музичної культури як необхідної частини їх духовності.

Ключові слова: музика, урок музики, музична освіта і виховання школярів, вокально-хорова робота, слухання музики, музична грамота.

На сучасному етапі розвитку початкової освіти важливим завданням є формування особистості дитини. Без виховання естетично освічених людей, уміння розуміти й цінувати мистецтво неможливе становлення гармонійної, всебічно розвиненої особистості. В. Сухомлинський наголошував, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду він неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у життя, у тому, що світ і людина в ньому прекрасні, а це переконання, по суті, є основною емоційної, естетичної, моральної культури.

Серед різноманітних видів мистецтва музика посідає особливе місце. Вона є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Музика говорить з людиною «безпосередньою мовою душі», хвилює її, викликає багато емоцій. Музичне мистецтво відображає й узагальнює досвід емоційного ставлення до навколишньої дійсності.

Спілкування дитини з музикою стимулює процес внутрішнього самовдосконалення. Тому саме в музичній діяльності дитина має можливість найкраще реалізувати притаманну їй потребу в самовираженні.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній музичній педагогіці накопичено багато наукових знань, що безпосередньо чи опосередковано стосуються питань залучення дітей до музичного мистецтва. У них, зокрема розглядають питання формування у школярів естетичного ставлення до дійсності (Н. Ветлугіна, Л. Коваль, Б. Неменський, Н. Миропольська, Л. Хлебникова, А. Щербо та ін.). Значну увагу приділено проблемі емоційної регуляції навчально-виховного процесу на уроках музики (Б. Асаф'єв, О. Апраксина, Н. Гродзенська, В. Шацька, Б. Яворський та ін.); використанню ігрових методів у навчанні й вихованні школярів (Ш. Амонашвілі, О. Газмана, О. Савченко, Н. Харитоновна та ін.), дослідженню музичних здібностей, методів їх формування й розвитку в дітей (В. Верховинець, Л. Горюнова, К. Гофман, З. Кодай, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко та ін.), самостійній навчальній музичній діяльності учнів під керівництвом учителя (Е. Абдулін, Д. Кабалевський, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Щолокова та ін.), розв'язанню завдань музичного виховання молодших школярів (Е. Печерська).

Дослідження, присвячені питанням розвитку музичного мислення особистості (М. Арановський, І. Гринчук, А. Сохор), її музичної пам'яті (О. Гостдінер), мелодичного слуху, творчої уяви, емоційності (С. Науменко) не вичерпують усіх питань, що постають сьогодні перед загальноосвітньою школою.

Мета статті – показати роль, місце і значення уроку музики в музичному розвитку учнів, вихованні музичної культури, як необхідної частини їхньої духовності.

Виклад основного матеріалу. Фундаментом музичної освіти й виховання школярів є урок. Як урок мистецтва він має свою специфіку й спрямований передусім на розвиток емоційного музично-естетичного досвіду учнів. Саме на уроці учні оволодівають знаннями основ музичного мистецтва, у них формуються виконавські навички й уміння, виробляється смак і любов до музики. Метою музичної освіти в початковій школі є формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприймання й інтерпретації кращих зразків української та світової музичної культури, а також формування естетичного досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва.

Нині чинна програма з музики має тематичну побудову: всі теми – це ніби східці, що ведуть учнів до оволодіння музичною культурою. У темах семестру послідовно розкриваються особливості музичної мови, багатство і своєрідність її змісту, особливості емоційного впливу музики, зв'язок з іншими видами мистецтва – живописом, літературою.

Тематична побудова програми з музики дає можливість досягти цілісності уроку, де розглядаються різні грані музики як єдиного цілого. Учитель повинен дотримуватися її тематичної побудови та працювати над формуванням у школярів музичної культури як невід'ємної частини їхньої духовної культури. Також не слід забувати і про різноманітну музичну діяльність та особливості залучення до неї молодших школярів. Для уроків музики характерною є особлива емоційна атмосфера – це цілком природно, адже музика – мова почуттів: вона хвилює, викликає в дітей певні настрої та переживання. Отримані враження посилюються під впливом учителя, який передає свої почуття не тільки у виразному виконанні твору, а й у слові, міміці, жестах. Таким чином, концентруючи увагу учнів на звучанні музики і розвиваючи їхню увагу, вчитель допомагає дітям увійти у світ музики, музичних образів і яскраво відчувати їхню виразність.

Практика засвідчує, що кожен вид музичної діяльності потребує певної методики його освоєння. І майстерність учителя музики полягатиме в тому, як він зуміє підпорядкувати різноманітну музичну діяльність (хоровий спів, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гру на елементарних музичних інструментах, сольфеджування вправ) загальній темі на семестр. Відповідно, визначаючи тему уроку, варто виділяти основні етапи роботи на уроці: 1) загальна тема на семестр; 2) розучування певної пісні; 3) конкретний матеріал з музичної грамоти чи вправа для сольфеджування; 4) твір із розділу слухання музики.

Навчальна мета також охоплюватиме різні види музичної діяльності, її можна диференціювати в таких напрямках:

- працювати над виробленням вокально-хорових навичок;
- ознайомити з новою піснею, вивчити перший куплет;
- домагатись свідомого виконання фраз у пісні, працювати над її художнім виконанням;
- ознайомити з певним поняттям музичної грамоти, працювати над виробленням навичок сольфеджування;
- розвивати навички активного сприймання музичного твору, вчити розрізняти елементи музичної мови, використані для створення певного образу.

Згідно з вимогами загальної педагогіки виділяється *розвивальна мета* уроку, однак щодо уроку музики це буде постійний повтор, бо все, що відбувається на уроці музики, спрямоване на музичний розвиток дитини, сприяє розвитку її музикальності. *Виховна мета*, крім загального напрямку (формування художній смак, музичні інтереси дітей), може мати конкретні завдання відповідно до музичного матеріалу:

- виховувати у дітей патріотичні почуття;
- виховувати любов до рідного краю, до природи і відчуття її краси;
- виховувати любов і шану до народних пісень, до народних традицій, до творчості композиторів;
- виховувати почуття товаришськості, поваги і любові до батьків, рідних.

Спостереження переконують, що в початкових класах доцільно проводити уроки за таким орієнтовним планом:

1. Організаційна частина, музичне вітання (2 хв.).
2. Розспівування з освоєнням музичної грамоти (8–10 хв.).
3. Розучування пісні (12–15 хв.).
4. Музично-ритмічні рухи (3–5 хв.).
5. Слухання музики (8–10 хв.).
6. Закріплення, опитування (5–7 хв.).
7. Підсумок уроку, завдання додому (1–2 хв.).

Ці етапи уроку взагалі спрямовують діяльність учителя на раціональне використання часу, однак і не позбавляють творчої ініціативи. Зокрема, вчитель може змінювати послідовність таких етапів уроку, як розучування пісні й слухання музики, змінюючи й

дозування часу. Перед учителем музики постає непросте завдання: об'єднати всі елементи, з яких складається урок, підпорядкувати їх основній темі уроку чи семестру.

До проведення уроку висуваються такі дидактичні вимоги:

- чіткість навчальної мети; єдність навчальних та виховних завдань;
- правильний добір навчального матеріалу до кожного розділу уроку;
- добір доцільних методів, прийомів і засобів для проведення уроку;
- організаційна чіткість уроку;
- поєднання колективної, групової та індивідуальної форм роботи. Організація загальної цілеспрямованості класу, виховання відповідальності кожного учня за виконання поставлених перед ним завдань;
- змістовність, емоційність, різноманітність та гнучкість прийомів і методів роботи, вимогливість, продумана структура уроку;
- обладнання уроку музики;
- облік успішності, поєднання різних форм обліку;
- продумані різноманітні форми домашніх завдань;
- підготовка вчителя до уроку.

Важливу роль в організації уроку відіграє вхід до класу під музику. У програмі, складеній на основі концепції музичного виховання Д. Кабалевського, передбачено, що в такому разі звучать різноманітні твори, тобто ті, що прослуховувалися на попередніх уроках. Найчастіше вчитель використовує для цього марші й пісні маршового характеру, беручи матеріал з навчальної програми. Діти мимоволі звикають, що під час перерви необхідно вийти з класу, і лише звуки музики покличуть на урок. Музика, під яку діти входять до класу, є своєрідним заспівом уроку, з якого розпочинається її аналіз, розмова про музику та її виконання.

Робота на уроці починається з музичного вітання – це йде як хвала дню, щоб він був добрим для всіх, від світання до смеркання. Найбільш поширене вітання – спів «Добрий день», коли вчитель співає ці слова на звуки тонічного тризвуку (I – III – V), а діти відповідають у зворотному порядку: V – III – I. Крім того, учителі використовують й інші варіанти, своєрідні вокальні імпровізації на певні тексти. Наприклад, виконується поспівка «Продзвенів дзвінок, всі йдуть на урок» тощо.

Музичне вітання – це вже початок розспівування. У процесі розспівування поряд з різноманітними вправами, які діти співають «на слух», варто використовувати вправи для сольфеджування. Уся ця робота передуює вивченню нотної грамоти. За концепцією Д. Кабалевського освоєння музичної грамоти не передбачається у програмі з музики для загальноосвітньої школи [1]. Однак практика переконує, що діти зацікавлені в опануванні нотної грамоти, і у процесі послідовної роботи вчителя спів за нотами може приносити їм задоволення.

Важливе місце на кожному уроці музики посідає вокально-хорова робота. Багато пісень своєрідно «оживає», якщо їх виконувати з музично-ритмічними рухами, тому ці два етапи уроку органічно переплітаються.

Якщо всі вимоги до уроку музики дотримуються, він виявляється дуже насиченим, потребує досить швидкого темпу проведення, а це, природно, призводить до втоми дітей. Спеціальні дослідження засвідчили, що на уроках музики діти втомлюються так само, як і на інших [3]. Ознаками втоми під час уроку музику є зниження слухової уваги, емоційного сприймання й відгуку на музику, порушення чистоти інтонування, погіршення музичної пам'яті. Причиною втомлюваності є, як правило, тривале використання одного виду діяльності (хорового співу, слухання музики тощо), послідовність видів роботи і використання у певних поєднаннях творів, що мають різне чи однакове емоційне забарвлення. Встановлено, що кращим варіантом збереження працездатності дітей є такий, коли спочатку розучується (повторюється), скажімо, сумна пісня, а потім прослуховується радісна, весела музика. Якщо на початку уроку розучуються або повторюються бадьорі, енергійні пісні, то потім рекомендується прослухувати твори спокійні, наспівні. Виправдовує себе і поєднання для співу та слухання жартівливих,

веселих, енергійних творів. Щоб запобігти втомлюваності, бажано використовувати різні прийоми, що сприяють переключенню уваги учнів у процесі співу й слухання музики (виконання пісень «за ролями», інсценізації, ігрові рухи під музику тощо).

Кожен урок, кожен вид роботи має сприяти вихованню в дітей інтересу до музики, виробленню в них оцінної мотивації, збагаченню музичних вражень.

Відповідно до тематичної побудови програми виділяють певні *типи уроку музики*.

Урок введення в тему – головною ознакою є наявність у його змісті початкової інформації щодо теми; пошукової ситуації, в якій учні, розглядаючи музичний матеріал під новим кутом зору, заданим темою семестру, й спираючись на набутий життєвий і музичний досвід, роблять перші узагальнення.

Урок заглиблення в тему – особливістю є наявність у його змісті нового знання. На основі сприймання музики, роздумів про неї, активного музикування учні мають виділити нову для них якість теми.

Урок узагальнення теми – головною метою є наявність у його змісті цілісної узагальненої характеристики знань, що розкривають сутність теми чверті.

Завершальний урок-концерт – показує рівень музичної культури учнів, досягнутий ними протягом навчального року.

Урок музики в школі як урок мистецтва має свої особливості й разом з тим, як шкільний предмет має *схожість з іншими уроками*: усі навчальні предмети об'єднує одна мета: формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості; в основі побудови будь-якого уроку лежать психолого-педагогічні закономірності (пам'ять, мислення, інтереси, увага та ін.); викладання в школі будується на основі загальнодидактичних принципів (систематичність, доступність, наочність та ін.); урок обов'язковий для всіх учнів; урок має бути цілісним; загальні методи навчання: показ, пояснення, бесіда, створення проблемних ситуацій тощо; урок має бути регламентований у часі.

Відмінність уроку музики від інших уроків: урок музики – це урок мистецтва; музика впливає на людину комплексно (на психіку, фізіологічні процеси – змінюється пульс, тиск); обов'язкова єдність емоційного й свідомого, кожний елемент уроку повинен зацікавити дітей; єдність художнього й технічного: всі компоненти уроку повинні бути художніми, учитель повинен технічно володіти матеріалом.

Обов'язковою якістю уроків музики має бути їх емоційна насиченість, творче активне ставлення учнів до кожного завдання, що виконується.

У проведенні уроків музики є істотні недоліки, що стали вже типовими:

Хоровий спів: найбільш уразливим місцем є методика розучування пісні. Іноді вона зовсім відсутня. Часто вчитель розучує пісню без усякої системи й послідовності, пропускає етапи (немає показу, відсутнє налаштування тощо); у багатьох випадках у двоголосній пісні вивчається тільки один голос; практикується розучування пісні на слух, без використання наочності; учитель багато грає і не розвиває у дітей звуковисотний слух, внутрішній слух; мало приділяється уваги прищепленню навичок співу без супроводу. Навіть коли пісня без супроводу, діти вчать її з інструментом; не звертається увага на виховання вокально-хорових навичок; учитель збільшує час на розучування пісні (замість 15–20 хв. до 30–40 хв.).

Музична грамота: найбільшою вадою є відступ від програми; невміння вчителя теоретично обґрунтувати і в доступній формі пояснити учням той чи інший розділ програми; відірваність словесного пояснення від музично-слухового фактору; відсутність зв'язку між нотною грамотою і хоровим співом; відсутність наочних посібників: таблиць, плакатів; відсутність у школярів підручників з музики.

Слухання музики: найчастіше цей розділ стоїть у кінці уроку, й учитель не завжди встигає зробити аналіз твору; діти слухають п'єси у грамзапису, учитель ніколи не виконує твори на інструменті; розповіді про композиторів дуже формальні, не враховують вікові особливості дітей; випадковий добір творів для слухання; іноді слухання взагалі немає.

Один з найулюбленіших видів музичної діяльності дітей на уроці – хоровий спів. Його значення різноманітне: сприяє розвитку не лише музичних здібностей і голосу дитини, а й мислення, мовлення, розширенню словникового запасу. Хоровий спів, викликаючи в

молодших школярів яскраві емоції, впливає на естетичні і моральні почуття.

Слухання музики – складова шкільного уроку музики, важливим завданням якого є підвищення загальної музичної культури дітей, розширення їхнього кругозору, формування музичного сприйняття.

Музичне сприйняття – це процес відображення й становлення у свідомості слухача музичного образу. Він обумовлений об'єктом (музичний твір) і суб'єктом (духовний світ слухача, його досвід, рівень розвитку, психологічні особливості). Це багаторівневий процес, який охоплює фізичне слухання музики, її розуміння, переживання й оцінювання.

Як відомо, музика – це мистецтво, яке відображає дійсність і впливає на людину за допомогою організованих звукових послідовностей. Кожне мистецтво має свою мову. Музика як мова звукових інтонацій вирізняється особливою емоційною глибиною.

Уміння слухати й чути музику не є вродженою якістю. Пізнавально-творчі можливості учнів розвиваються у спілкуванні з музикою, в аналізі музичних творів. Поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує.

Учні люблять слухати музику. Цей вид музичної діяльності урізноманітнює урок, робить його змістовнішим, допомагає прищепити любов до музичного мистецтва. Музика, яку слухають учні, повинна відповідати таким вимогам: доступність змісту, близькість інтересам дітей.

Характерною особливістю вивчення музичної грамоти є шлях набуття знань, який веде від поступового накопичення музично-слухових вражень та уявлень до їх узагальнення. Музична грамота розглядається як частина багатогранного поняття «музична грамотність», під якою розуміють здатність сприймати музику як живе й образне мистецтво, породжене життям і нерозривно з ним пов'язане. Рівень музичної грамотності не перебуває у прямій залежності від ступеня засвоєння нотної грамоти, хоча й передбачає її знання. В основі музичної грамоти лежить нотна грамота. У шкільній практиці вона інколи перетворюється в суху теорію, зовсім не пов'язану з музикою: вчитель змушує завчати словесні формулювання музичних понять; вимагає точного, але формального знання тривалостей нот; пропонує виписувати інтервали від заданих звуків без слухання й проспівування. Учителю слід пам'ятати, що для дітей не повинно існувати ніяких правил і вправ поза живою музикою.

Гра на дитячих музичних інструментах є однією з найдоступніших форм роботи з молодшими школярами. Вони швидко засвоюють нотну грамоту, набувають елементарні навички інструментального виконання, ознайомлюються з музичними творами. Музикування на простих музичних інструментах корисне для всіх без винятку дітей, незалежно від рівня їхніх здібностей. Це сприяє розвитку музичного слуху, навичок звуковидобування, координації рухів; виробленню вміння розрізняти ритмічні, темброві та динамічні особливості звучання.

Програмою з музики передбачено виконання музично-ритмічних рухів на уроках, спрямованих на пластичне вираження особливостей музики. Ритмічність закладена ще з вродженості, а тому почуття ритму треба розвивати. Розвиток ритмічного почуття – процес тривалий і різнобічний. До нього належить організація рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок. Музично-ритмічне почуття може розвиватися лише у процесі музичної діяльності.

Почуття музичного ритму – це комплексна здатність, яка передбачає сприйняття, розуміння, виконання й створення ритмічної сторони музики. Процес вбирає слух, зір і моторний апарат. Передавання характеру музики в русі сприяє розвитку природної музичності дітей, їхньої здатності емоційно і свідомо сприймати музику. Розвитку ритмічного почуття сприяють: інсценування та театралізація пісень, диригування всім класом; фізкультхвилинки; ритмічні ігри; вхід до класу під музику; танцювальні рухи [2].

На уроці музики вчитель повинен вирішувати складний комплекс навчально-виховних завдань, мета яких – формувати соціально активну особистість. Робота вчителя характеризується багатоплановістю діяльності: цікаво розповісти дітям про музику, її форми та жанри, на високому професійному рівні проводити заняття, уміти акомпанувати на музичному інструменті пісні й твори для слухання, упроваджувати різні види позакласної роботи.

Висновок. Отже, здійснення зазначеного вище потребує оволодіння багатьма знаннями

та вміннями й може бути виконано за умови, якщо вчитель любить і розуміє дітей, знає не лише методику проведення уроку, принципи його побудови, а й добре знає клас, де є школярі з різними нахилами, інтересами. Діяльність учителя на уроці музики не можлива без достатньої вокальної та диригентсько-хорової підготовки. Успіх у роботі може забезпечити тільки добра фахова підготовка вчителя музики, глибоке знання теоретичного, хорового матеріалу, володіння методикою його викладання.

Список використаних джерел

1. Кабалевський Д. Б. Як розповідати дітям про музику /Д. Б. Кабалевський. – К. : Музична Україна, 1982. – 320 с.
2. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі : навч.-методичний посібник / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 204 с.
3. Теплов Б. Избранные труды : В 2 т. / Б. Теплов.– М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.

В. В. Мишедченко

МУЗЫКА В ШКОЛЕ КАК УЧЕБНЫЙ ПРЕДМЕТ И УРОК ИСКУССТВА

В статье рассматривается роль, место и значение урока музыки в музыкальном развитии учащихся, воспитании музыкальной культуры как необходимой части их духовности.

Ключевые слова: музыка, урок музыки, музыкальное образование и воспитание школьников, вокально-хоровая работа, слушание музыки, музыкальная грамота.

V. Mishedchenko

MUSIC AS AN ACADEMIC SUBJECT AND ART LESSON AT SCHOOL

The article deals with the role, place and importance of music lessons in pupils' musical development, in education of music culture as a necessary part of their spirituality.

Key words: music, music lesson, pupils' musical education, vocal and choral work, listening to music, musical literacy.

УДК 373:374 – 043.5:37.015.31:7 – 053.6

Л. В. Сєрих

БАГАТОВЕКТОРНА МОДЕЛЬ ВЗАЄМОДІЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

У статті розкриті теоретико-методологічні засади розроблення багатовекторної моделі взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків. Визначені технології, групи методів, форм, які забезпечують ефективне естетичне виховання підлітків завдяки означеній взаємодії.

Ключові слова: багатовекторна модель, естетичне виховання, підлітки, загальноосвітні, позашкільні навчальні заклади, взаємодія.

Постановка проблеми, її зв'язок з важливими завданнями. Усяка діюча система передбачає запрограмований результат, тому запропонована система естетичного виховання має внести в багатовекторну модель взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків естетичний компонент, що дозволяє формувати гуманістичну і естетичну спрямованість мотивів поведінки підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Теоретичною основою побудови багатовекторної моделі є ідеї, положення й висновки за такими напрямками: *теорія моделювання* (В. Міхеєв, А. Уйюмов, В. Штофф та ін.); *проектування освітніх систем і педагогічне проектування* (Н. Алексєєва, В. Лазарєв, М. Поташник та ін.); *загальна теорія*